

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ
ระหว่างประเทศ
(องค์การมหาชน)

หัตถกรรม
ที่ใกล้
สูญหาย
Forgotten
Heritage

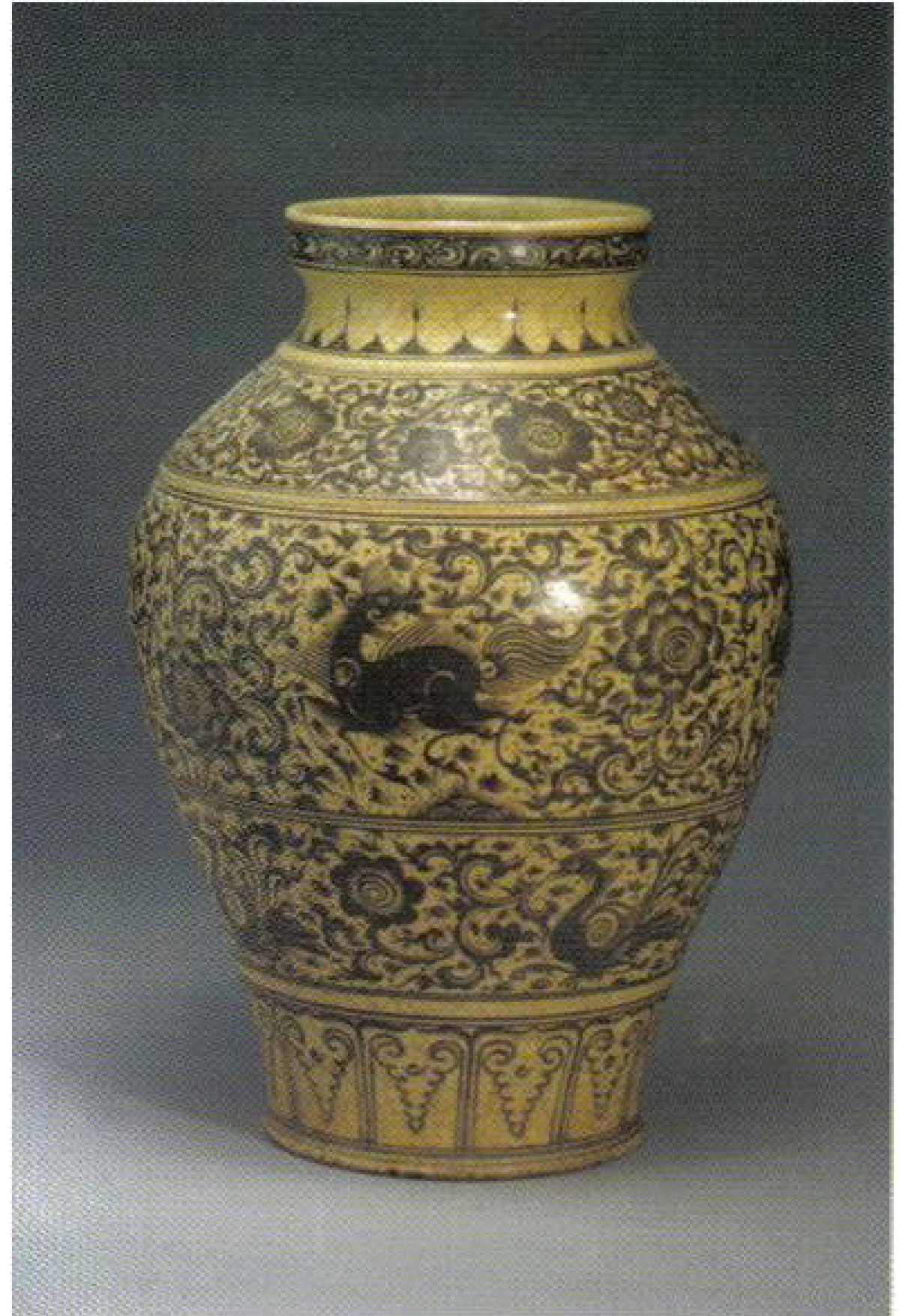

เครื่องเคลือบเวียงกาหลง
เครื่องปั้นแห่งประวัติศาสตร์เมืองโบราณ

“เครื่องเคลือบเวียงกาหลง” เป็นงานหัตถกรรมประเภทเครื่องปั้นดินเผา ที่มีความเก่าแก่มานานนับพันปี เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สะท้อนถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมของผู้คนในสมัยอดีต ด้วยเพราะ เวียงกาหลง เป็นชื่อเมืองโบราณแห่งอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ที่มีอายุยาวนาน มีประวัติเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบล้านนาที่ใหญ่ที่สุด จากการค้นพบเตาเผาจำนวนมาก และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ถูกันบันทึกไว้ว่า เวียงกาหลง เป็นแหล่งดินคุณภาพดี จึงสามารถสร้างงานเครื่องเคลือบดินเผาได้มีคุณภาพสูง จนทำให้เครื่องเคลือบเวียงกาหลง กลายเป็นสินค้าสำคัญที่ส่งไปขายยังต่างประเทศ และได้รับความนิยมอย่างมากในอดีตเมื่อหลายร้อยปีล่วงผ่านมา

เวียงกาหลง เป็นชื่อเมืองโบราณแห่งอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ที่มีอายุยาวนานนับพันปี เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบล้านนาที่ใหญ่ที่สุด ที่ค้นพบเตาเผาจำนวนมาก และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ถูกันบันทึกไว้ว่า เวียงกาหลงเป็นแหล่งดินคุณภาพดีจึงสามารถสร้างงานเครื่องเคลือบดินเผาได้มีคุณภาพสูง ประกอบกับการสร้างสรรค์ลวดลายลงบนเครื่องเคลือบโดยเน้นเขียนลายที่พบเห็นตามธรรมชาติ โดยเฉพาะลวดลายแม่กา ซึ่งถือเป็นลวดลายเอกลักษณ์ที่ได้รับความนิยมอย่างมากในอดีต จนทำให้เครื่องเคลือบเวียงกาหลงกลายเป็นสินค้าสำคัญที่ถูกส่งขายไปทั่วทั้งทวีปเอเชียและในบางส่วนของทวีปยุโรป เป็นยุคที่เครื่องเคลือบเวียงกาหลงเจริญสูงสุด แต่เมื่อเกิดภัยพิบัติแผ่นดินไหว ประกอบกับโรคคอหิวดกโรคระบาดในพื้นที่ทำให้ผู้คนเจ็บป่วยล้มตายเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านที่เหลืออยู่ได้อพยพออกจากพื้นที่ทำเวียงกาหลงที่เคยเจริญรุ่งเรืองกลับกลายเป็นเมืองร้างเป็นเวลาหลายร้อยปี

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2525 มีนักโบราณคดีเข้ามาในพื้นที่เวียงป่าเป้าเพื่อกว้านซื้อสินค้าโบราณที่เมืองโบราณแห่งนี้ ชาวบ้านจึงนำเครื่องเคลือบเวียงกาหลงโบราณที่ถูกขุดค้นพบ นำมาขายได้เป็นราคาถึง 14,000 บาท ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่เริ่มตื่นตัวและหันมาสนใจภูมิปัญญาการทำเครื่องเคลือบเวียงกาหลงอีกครั้ง หลังจากที่ภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาแขนงนี้ได้สูญหายไปนานนับร้อยปี ดินแดนเวียงกาหลงแห่งนี้จึงกลายเป็นดินแดนแห่งอารยธรรมโบราณที่มีความสำคัญของชาตินับแต่นั้นเป็นต้นมา

คุณค่า ความสำคัญทางวัฒนธรรม ของงานเครื่องเคลือบเวียงกาหลง

เครื่องเคลือบเวียงกาหลง เป็นงานหัตถกรรมประเภทเครื่องปั้นดินเผาที่ได้รับความนิยมอย่างมากในอดีต จึงเกิดช่างฝีมือขึ้นมากมายในสมัยนั้น ทั้งช่างฝีมือจากห้วยหลวงและช่างฝีมือทั่วไป โดยจะถูกแบ่งตามวัตถุประสงค์ดังนี้ งานเครื่องเคลือบดินเผาที่ทำโดยช่างหลวง จะถูกนำไปใช้เป็นที่ราชบรรณาการในการเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างบ้านต่างเมือง ส่วนงานเครื่องเคลือบดินเผาที่ทำโดยช่างราษฎร์(ช่างทั่วไป) จะถูกนำไปใช้เป็นส่วนค่าประจำเมืองสำหรับนำไปจำหน่ายให้กับทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

นอกเหนือจากประโยชน์ทางการค้าแล้ว เครื่องเคลือบเวียงกาหลงยังถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมทางความเชื่อในสมัยโบราณดังที่มีตำนานเล่าขานว่าในปี พ.ศ. 1986 พระเจ้าติโลกราชเสด็จไปตีเมืองน่าน

ได้มีการทำพิธีบูชาเพื่อสร้างปิ่นเพื่อออกรบ โดยหนึ่งในเครื่องบูชาพบว่ามีเครื่องเคลือบเวียงกาหลงอยู่ด้วย อีกทั้งยังมีการค้นพบวัฒนธรรมของชนเผ่าลัวะ ที่นำเอาเครื่องปั้นดินเผาเวียงกาหลงฝังร่วมกับศพของผู้ตายเมื่อสิ้นอายุขัยด้วยความเชื่อที่ว่าจะเป็นส่วนดีติดตัวไปใช้ในภพภูมิหน้า แสดงให้เห็นถึงว่าเครื่องเคลือบเวียงกาหลงเป็นสิ่งสำคัญและมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น

เครื่องเคลือบเวียงกาหลงได้สูญหายไปจากพื้นที่มานานนับหลายร้อยปี จนมีหลักฐานการขุดค้นพบเครื่องเคลือบเวียงกาหลงในซากเรือโบราณที่จมอยู่ใต้ทะเล ส่วนหนึ่งได้ถูกนำไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์ในประเทศบรูไน และประเทศอินโดนีเซีย มีชุดถ้วยชามเวียงกาหลงโบราณจัดแสดงอยู่ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า “เครื่องเคลือบเวียงกาหลง” เป็นหนึ่งในมรดกภูมิปัญญาที่สำคัญของโลก

เอกลักษณ์ทางกายภาพ และเอกลักษณ์ ที่โดดเด่นในงานเครื่องเคลือบเวียงกาหลง

เครื่องเคลือบเวียงกาหลง มีความแตกต่างจากเครื่องเคลือบดินเผาแหล่งอื่น ๆ โดยเฉพาะรอยแตกกลายบนผลงานที่เกิดจากการเผา สีดินมีความโดดเด่นที่ได้จากรรชาติโดยไม่มีสารเคมีเจือปน มีน้ำหนักที่เบาด้วยคุณสมบัติพิเศษของเนื้อดินในพื้นที่เวียงกาหลงที่มีความละเอียด รวมทั้งมีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเวียงกาหลง ที่มีเฉพาะที่เวียงกาหลงเพียงแห่งเดียวเท่านั้น โดยเฉพาะลาย “ดอกกาหลง” ลวดลายเฉพาะที่ดัดแปลงมาจากกลีบดอกไม้และใบไม้ วาดร่างลวดลายให้มีความคล้ายกับนกกา ในตำนานของเวียงกาหลงแต่โบราณ ปัจจุบันเรียกว่า “ลายกา” หรือ “ลายแมงกา” ถือเป็นลวดลายเอกลักษณ์ที่ได้รับความนิยมอย่างมากมาตั้งแต่ในอดีต จนถึงปัจจุบัน

เครื่องเคลือบเวียงกาหลงแบ่งประเภทของเครื่องเคลือบเวียงกาหลงได้ 2 ประเภท ดังนี้

1. ประเภทสีเดียว ชนิดของสีเคลือบมีดังนี้
 - 1.1 เคลือบสีเขียว เป็นสีเคลือบที่มีโทนสีเขียวเข้มสด ไปจนถึงสีเขียวอ่อน
 - 1.2 เคลือบสีน้ำตาล เป็นสีเคลือบที่มีโทนสีน้ำตาลเข้มไปจนถึงสีดำ
2. ประเภทเขียนสีใต้เคลือบ คือ การใช้เทคนิคเคลือบสีหลังจากเขียนลวดลาย เมื่อนำไปเผาจะปรากฏลวดลายใต้เคลือบชัดเจน

ส่วนลวดลายที่นิยมวาดลงบนเครื่องเคลือบเวียงกาหลงไม่เป็นเพียงเพื่อความงามเพียงเท่านั้น แต่แฝงไปด้วยปรัชญาตามธรรมชาติในการใช้ชีวิต ซ่อนความหมายเอาไว้ในทุกลวดลาย โดยจำแนกเป็นประเภทลวดลายต่าง ๆ ได้ ดังนี้

1. สัตว์มงคล สื่อถึงมงคล 4 ประการ คือ ความโชคดี การมีอำนาจวาสนา ความอุดมสมบูรณ์ และอายุยืนยาว เช่น ผลงานปลาตะเพียน สิงห์ กิเลน ช้าง หงส์ นกยูง ไก่ฟ้า เต่า เป็นต้น
2. พรรณพฤกษา สื่อถึงความสวยงาม อ่อนนุ่ม ร่าเริง นิยมวาดเป็นลวดลายพันธุ์ไม้มงคล เช่น กล้ายไม้ ข้าวเปลือก ผักแว่น กล้าย และดอกบัว เป็นต้น
3. ลายดอกกาหลง เป็นลวดลายเฉพาะที่มาจากตำนานของเวียงกาหลง ลวดลายดัดแปลงมาจากกลีบดอกไม้และใบไม้วาดร่างลวดลายให้มีความคล้ายกับนกกา ปัจจุบันเรียกว่า ลายกา หรือดอกกาหลง

ลายดอกกาหลง

ลายพรรณพฤกษา

ลายสัตว์

ภูมิปัญญาที่สะท้อนทักษะเชิงช่าง
และเทคนิค หรือขั้นตอน กระบวนการ
ในงานเครื่องเคลือบเวียงกาหลง

เครื่องเคลือบเวียงกาหลง เป็นงานหัตถกรรมที่มีความเก่าแก่มานานนับหลายพันปี มีกรรมวิธีการผลิตที่ซับซ้อน ช่างฝีมือผู้สร้างสรรค์ผลงานจึงต้องเป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจในทางศิลปะหลายแขนง ทั้งด้านงานจิตรกรรม ประติมากรรม และความรู้ในการเผาไฟที่ต้องเป็นผู้มีประสบการณ์เท่านั้นจึงจะสามารถทำเครื่องเคลือบเวียงกาหลงได้สำเร็จ เพราะในอดีตการเผาเครื่องเคลือบเวียงกาหลงยังต้องใช้เตาเผาแบบโบราณที่ยังคงใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิง โดยไม่มีมาตรวัดความร้อน ช่างฝีมือจะใช้การสังเกตสีของเครื่องเคลือบเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิในเตา ด้วยโครงสร้างของเตาที่มีความโค้ง

จึงทำให้เกิดความร้อนสูงและมีการสะสมความร้อนภายในด้วยการใช้เชื้อเพลิง คือ ไม้แก่น และใส่ไม้ไผ่เข้าไปตอนท้าย เป็นฟืนที่มีคุณสมบัติช่วยเร่งอุณหภูมิจาก 1,100 องศาเซลเซียสให้สูงถึง 1,250 องศาเซลเซียสซึ่งเป็นจุดหลอมเหลวของการเผาเครื่องเคลือบเวียงกาหลง

นอกเหนือจากความรู้ ความชำนาญในการใช้เตาเผาแล้ว ช่างฝีมือจะต้องฝึกฝนทักษะกระบวนการปั้น และการวาดเส้นลวดลายตามเอกลักษณ์เฉพาะของเครื่องเคลือบดินเผาเวียงกาหลงที่มีความโดดเด่น ด้วยการใช้สีที่สกัดจากแร่ธาตุหิน และดิน ต่าง ๆ มาสร้างสรรค์เป็นลวดลายที่ปรากฏบนเครื่องเคลือบได้อย่างงดงาม โดยมีขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

- การเตรียมดิน โดยการนำดินมาคัดแยกสิ่งเจือจำพวกเศษไม้ เศษหิน เมล็ดทราย ออกจากเนื้อดินจนกระทั่งได้เนื้อดินที่เรียบเนียนเหมาะสม แล้วจึงนำดินมาหมักให้ละลายทั่วกัน
- การกรอง คือ การนำน้ำดินมากรองในพื้นปูนเพื่อให้ปูนจับน้ำดินหรือทำได้โดยการเอาดินไปไม่ให้ละเอียดแล้วนำมาผสมกับน้ำแล้วจึงนำดินมานวดเพื่อไล่ฟองอากาศออกเพื่อให้ดินมีความอ่อนตัวพอดีเหมาะกับการนำไปขึ้นรูป

- การปั้นขึ้นรูป เริ่มจากปั้นให้เนื้อดินมีความหนาก่อน พอดินแข็งตัวได้ที่จะนำผิวไม้ไผ่มาขัดให้เนื้อดินบางลงเพื่อให้ผลงานมีน้ำหนักเบาเป็นขั้นตอนที่ต้องใช้ความชำนาญเชิงชั้นเพราะหากขัดดินบางมากเกินไป เมื่อนำไปเผาที่อุณหภูมิสูงกว่า 1,200 องศาเซลเซียส จะทำให้ดินยุบตัวและเสียรูปทรง
- การตาก โดยการผึ่งลมในที่ร่มเป็นระยะเวลาประมาณ 2 วัน จนเนื้อดินเปลี่ยนเป็นสีขาว จึงจะนำไปตากแดดเป็นระยะเวลาอีก 2 วัน จนกระทั่งเนื้อดินสีขาวแห้งสนิท ไม่มีความชื้น

- การเผาไฟครั้งที่ 1

- เเผาครั้งที่ 1 นำผลงานเข้าเตาเผาเพื่อให้ดินแข็งตัว โดยเผาที่อุณหภูมิ 700 องศาเซลเซียส เมื่อเป่าเสร็จแล้วนำมาเขียนลวดลายด้วยสีธรรมชาติที่สกัดจากแร่ธาตุหิน หรือดิน นำมาผสมกันเป็นสูตรเฉพาะ

- ขั้นตอนการชุบเคลือบ โดยการนำผลงานที่วาดเสร็จแล้วนำมาชุบในน้ำเคลือบที่ทำจากน้ำผสมซีเมนต์

- การเผาไฟครั้งที่ 2
 - เผาครั้งที่ 2 นำผลงานเข้าเตาเผาที่อุณหภูมิสูง 1,250 องศาเซลเซียส เมื่อผลงานสุกได้ที่แล้วปล่อยให้เย็นลง
- ตรวจสอบดูความเรียบร้อย เป็นอันเสร็จสิ้นกระบวนการผลิตเครื่องเคลือบเวียงกาหลง

ครูทัน ธิจิตตั้ง
ครูช่างศิลปหัตถกรรม ประจำปี 2557

การอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา ของงานเครื่องเคลือบเวียงกาหลง

เครื่องเคลือบดินเผาเวียงกาหลงเคยสูญหายไปจากวิถีชีวิตของชาวเวียงป่าเป้ามานานนับพันปี จนภูมิปัญญาโบราณอันทรงคุณค่าแขนงนี้ได้ถูกขุดค้นพบขึ้นมาอีกครั้ง จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ไม่มีการจดบันทึกหรือบอกเล่ากรรมวิธีในการผลิต จึงเป็นเรื่องยากในการสืบสานผลงานชิ้นใหม่ขึ้นมาทดแทน

ครูทัน ธิจิตตั้ง ถือเป็นบุคคลสำคัญที่รื้อฟื้นภูมิปัญญาการทำเครื่องเคลือบเวียงกาหลงให้กลับมามีลมหายใจขึ้นอีกครั้ง แม้ไม่มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาตามแบบโบราณดั้งเดิม แต่ครูทันก็ไม่ย่อท้อในการค้นคว้าหาข้อมูล เพื่อทำการสืบค้นจนมีโอกาสได้สัมผัสเครื่องเคลือบดินเผาเวียงกาหลงเก่าแก่ที่ได้ถูกขุดค้นพบขึ้นมา ครูทันได้ศึกษาการทำเครื่องเคลือบโดยการวิเคราะห์จากผลงานต้นแบบ และทดลองทำขึ้นใหม่ เริ่มจากการลองผิดลองถูกและทำการจดบันทึกไว้อย่างต่อเนื่อง จนสามารถทำผลงานเลียนแบบของโบราณได้เสมือนของเดิมแทบทุกประการ

และในวันนี้ เครื่องเคลือบเวียงกาหลง ที่เคยสูญหายไปนับร้อยปีได้ถูกรื้อฟื้นให้กลับมามีลมหายใจขึ้นอีกครั้ง จนทำให้เครื่องเคลือบเวียงกาหลงเป็นที่รู้จัก และมีความหวังว่าจะให้มีผู้สืบสานงานแขนงนี้ต่อไป และจะไม่สูญหายไปอีกครั้งดังอดีตที่ผ่านมา

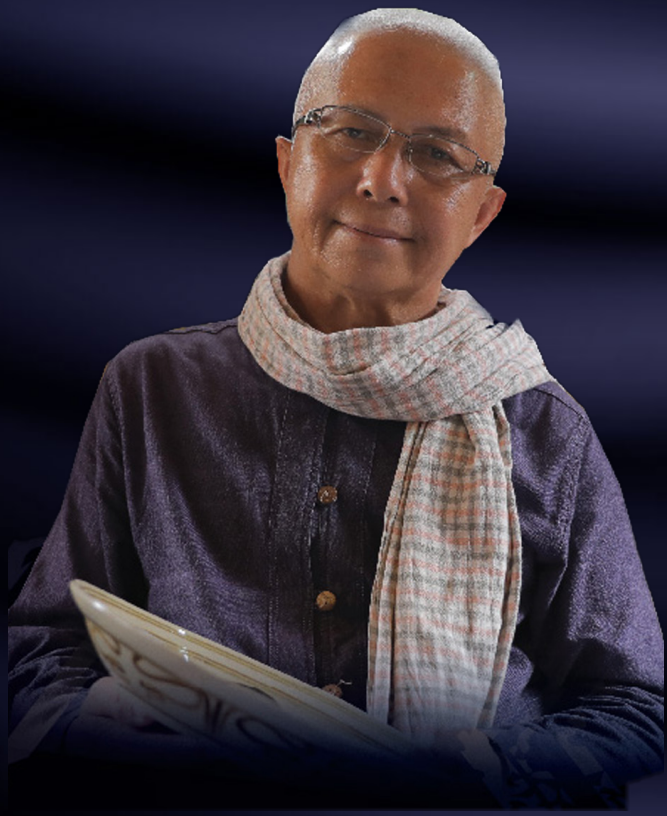

การถ่ายทอดส่งต่อภูมิปัญญาเพื่อนุรักษ์สืบสาน และพัฒนาสร้างสรรค์ต่อยอดงานเครื่องเคลือบเวียงกาหลง

เครื่องเคลือบเวียงกาหลง เป็นภูมิปัญญาที่ถูกค้นพบได้ไม่นานนัก จึงทำให้การถ่ายตอยังคงมีอยู่ในเฉพาะกลุ่มคนเท่านั้น ครูทันผู้ซึ่งถือเป็นบุคคลสำคัญในการรื้อฟื้นภูมิปัญญาแห่งนี้ จึงได้มีโอกาสคลุกคลีและได้สังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงในวิถีการทำงาน เครื่องเคลือบดินเผาเวียงกาหลงมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน และได้สังเกตเห็นว่าหากไม่มีผู้สืบสานงานแขนงนี้ต่อไป ในที่สุดก็อาจจะสูญหายไปอีกครั้ง ครูทันจึงริเริ่มเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับผู้ที่สนใจ มาฝากตัวเป็นลูกศิษย์ ผู้ที่มีใจรัก และเด็กนักเรียน นักศึกษา โดยครูทันเน้นสอนให้รู้จักงานศิลปะที่แท้จริง โดยยึดปรัชญาความพอดีของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งมีความเฉพาะเจาะจงตามสิ่งนั้น ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า “ธรรมชาติ คือ ต้นแบบของงานศิลปะทั้งปวง”

ศีลสมบุรณ์ สมาริมา ปัญญาเกิด
มารเตลิด หนีไกล ไม่มาหา
ความสำเร็จก็องงามตามปัญญา
อีกไม่ช้า ดอกสมหวังจะเบ่งบาน

ศิลปะเวียงกาหลงอย่าหยุดนิ่ง เอาไปใช้ให้
แตกฉาน เอาไปต่อยอดได้อีกหลายรูปแบบ
ศิลปะที่สูงบางเรื่องก็อย่านำไปใช้ในที่ต่ำ เพราะ
เรื่องราวของภาพเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม
และความเชื่อที่ส่งต่อกันมาอย่างยาวนาน ควร
อนุรักษ์ไว้อย่าให้สูญหายไป

ครูทัน ธิจิตตั้ง

ครูช่างศิลปหัตถกรรม ประจำปี 2557

**ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ
ระหว่างประเทศ**
(องค์การมหาชน)

